Моїй давній подрузі Белі Поляк — де ти

поділася в цьому житті?

Міжміський зв'язок був геть поганий, і керівник експедиції Самуїл Маркович Марбель ледь міг чути напучування Льва Ісаковича Зіберблата, себто Льови Саковича, як іменували київського наукового генерала працівники гідрологічної експедиції. Вони не перший рік працювали тут, у горах, і краще за кабінетних теоретиків знали, чого й коли на практиці можна чекати від гір — туманів чи лавин, мокрого снігу чи нестримних потоків. Але Льова Сакович все одно пихкав, і хрипів, і кричав, якою має бути потрібна йому та світовій науці крива залежності товщини крижаного шару від атмосферного тиску на висоті тисяча п'ятсот метрів над рівнем моря, і ніякі пояснення практиків не задовольняли його:

— Значить, робите погані замі-и! Значить ви так і не навчилися мі-яти!

— От жид поганий, — весело прокоментував розмову з наукою Самуїл Марбель, нарешті кидаючи трубку, — тебе б сюди в гори хоча б на тиждень! А то свого тлустого жидівського зада ніколи не відірвеш ні від м'якого стільця, ні від теплого ватеркльозета!

Начальник гідрологічної експедиції Самуїл Марбель був сином того ж народу, що й доктор наук Льова Сакович, проте складав повну протилежність до нього. Він мав зграбні обтягнуті джинсами стегна, вдвічі вужчі за плечі. Він подобався жінкам, і не тільки єврейським. В долині він говорив без акценту й прононсу, а тут, у горах, вправлявся з гуцульською лексикою та фонетикою краще за своїх колег-українців. Гори люблять

сильних і відважних. За десять років Марбель довів свою мужність і вміння долати всі труднощі некомфортного експедиційного життя, продемонстрував повну відсутність традиційного жидівського боягузтва. Навіть найчорніші антисеміти казали про Марбеля: якби ж то всі жиди були такими!..

— То чи ми вже будемо їхати, пане Самійле? — запитує Орест, водій експедиційного "бобика".

— Так, так, звичайно, — поглянувши на годинник, заквапився Марбель, — ми маємо на автостанції в Ясенях зустріти Оленку.

Вони виходять з маленького будиночка гірської метеостанції, рушають до свого транспорту. Орест сідає за кермо, Марбель — поряд. Ззаду, на перекинутому догори денцем відрі, скрючившись, сидить молодий спеціаліст Алік Білман, читає журнал "Новый мир".

— Їдемо?

— Їдемо.

Брезентовий "бобик" виїжджає з подвір'я метеостанції, їде вниз звивистою гірською дорогою. Марбель починає наспівувати "Дороги трудны, но хуже без дорог". Від тої дороги з кружлянням і підстибуваннями у Аліка паморочиться в голові, і він відкладає "Новый мир", який все-таки тамує неймовірне хвилювання перед зустріччю з Оленою.

Алік блідий і чорнявий. Якби не кучерява борода, він був би зовсім невиразної зовнішності. Але борода, хоча й стандартизує чоловічі обличчя, проте й суттєво ошляхетнює їх. Великі сумні

чорні очі Аліка в поєднанні з його рудуватою бородою наче з обличчя біблійного пророка чи навіть месії. Светр грубого плетення і брезентова куртка-"штормівка" несподівано нагадують вбрання тих часів і також підсилюють ефект. Впадають у вічі нервові, із завеликими суглобами довгі пальці Аліка. Всі чомусь питають, чи, буває, він не музикант.

Самуїл Марбель — далекий родич Білманів. Зв'язки такої міри віддаленості зазвичай не підтримують. Хіба що євреї. Марбель влаштував Аліка на роботу до експедиції. Молодий хлопець найбільше за все хоче позбутися іміджу жидочка — матусиного синочка, який споживає виключно домашній супчик з тефтельками і ні за що не вийде на вулицю, коли помірні опади стають сильними або коли ртутний стовпчик падає нижче мінус семи. Алік хоче йти в гори, долаючи шторми й буреломи. Їсти зі спільного казанка вариво з карпатиської квасолі та сніданку туриста. Легко перехиляти склянку горілки за експедиційною вечерею. А ще Алік Білман мріє, що одного дня він, так само як і його семиюрідний дядько Самуїл Марбель, зможе легко жартувати з приводу свого жидівства, невимушено відповідаючи на всі ризиковані запитання під час вечірніх експедиційних посиденьок.

— Сьогодні в нас свинячий сніданок туриста, Самуїле Марковичу, — єхидно відзначав старший інженер Юра Мурченко, — як до цього ставиться ваша віра?

— Ви хочете, щоб я не їв страви зі свининою, аби більше лишилося вам, — знизує плечима Марбель.

— Та ні, ну що ви, просто я чув, що ви цього не їсте...

— Я не юдей, Юро.

— А хто ж ви?

— Єврей, жид, якщо хочете...

— Я цього не кажу!

— Але не юдей. Втім, і юдеям закон дозволяє в дорозі їсти усе.

— У вас дуже гнучка релігія, Самуїле Марковичу.

— Краще гнучка, ніж ніякої.

— А до речі, ви обрізаний?

Марбель посміхався:

— Головне, щоб у мужчини не був підрізаний розум. І щоб не були підтяті крила душі. А інше... з іншим ми якось розберемося. — Марбель посміхався Марічці, місцевій молодиці, в якої експедиція протягом багатьох років орендувала хату. Гарна статна Марічка сміливо посміхалася Марбелю у відповідь і несла йому неодмінну гітару. Самуїл театрально зітхав, артистично підводив очі, легко брав акорди, співав спочатку соло, потім підхоплювали всі. Влітку співали надворі, і гори зусібіч підспівували експедиції. Взимку співали в Маріччиній хаті з пухнастими ліжниками й полицями з гуцульськими мисками. Кращого співу не було й не могло бути. Саме в ті хвилини виникала велика ілюзія великої єдності і з природою, і з людьми, і з іншими світоглядами, з іншими вірами, і з прадавніми віруваннями. І з красунею Оленою. Одного дня Алік посміхнеться їй так само значущо, як Самуїл посміхається Марічці. Та іншим жінкам. Але Аліку інших жінок не треба. Він не хоче слави всекарпатського спокусника Самійла Марбеля.

Тільки б киянка Олена Глущенко посміхнулась Аліку, не соромлячись, що посміхається жиду.

А зараз вони їдуть зустрічати її. Дівчата працюють у полі, себто в горах, не більше трьох тижнів. То суворі сильні чоловіки вибираються сюди на повний сезон. Аліка вперше запланували на весь термін. На попередні експедиції його відряджали на період, коротший за дівчачий, і він так і не зустрівся з нею в горах. Досвічені експедиційники казали:

— В полі, а особливо в горах, стосунки з жінками залагоджуються вдало, як ніде. Всі міські комплекси лишаються в місті. В горах все простіше й мудріше. Навіть не треба ловити момент. В горах момент сам тебе упіймає.

Але перший їхній неймовірний момент стався в Києві. Алік провів Олену додому з роботи — вони затримались допізна, пакували експедиційну машину перед відправленням у гори. Був пізній вечір бабиного літа. Було тепло й зоряно. Шаруділо листя. З чужих вікон лунала музика. Олена сама запропонувала посидіти у сквері на засипаній кленовим листям лавочці. Тоді вони й поцілувалися вперше. І коли після божевільного дотику їхні губи вже готові були роз'єднатися, Оленка обхопила його шию руками й продовжила поцілунок. Йому хотілося говорити і говорити, що він не жалюгідний жид-боягуз, він також нічого не боїться. Як і Самуїл Маркович, він зійде на сліпучі засніжені вершини й звідти побачить весь світ... Він нічого не сказав тоді.

Наступного дня машина вирушала в Карпати. Самуїл сідав біля водія у кабіні, Аліка вмостили серед спальників у кузові. Інші експедиційники їхали ввечері Івано-Франківським потягом. Як завжди, всі вийшли на вулицю провести машину, завантажену експедиційним мотлохом.

— До зустрічі в горах! — сказала Олена й привітно посміхнулася йому.

— До зустрічі в горах! — відповів Алік, пориваючись зіскочити з купи спальників.

— Лишайся там, де ти є, — гукнув Аліку шофер Микола, — більше я тебе туди не прилаштую!

Вантажівка з Аліком рушила, Олена лишилась на вулиці. Що буде далі? Які божевілля у них попереду?

Олена мешкала неподалік від Інституту, тому й після школи пішла працювати техніком туди, де працювали і гідролог зі світовим іменем Льова Сакович Зіберблат, і відважний керівник польових робіт Самуїл Маркович Марбель, і багато інших наукових і ненаукових співробітників, які вранці сповзалися на роботу, а ввечері розповзались по домівках, натхненно обговорюючи наукові проблеми або нарікаючи на одноманітну роботу й низьку зарплатню. Молода дівчина ще не могла збагнути наукових висот, яких сягали інститутські дослідження, одначе полюбила гірські висоти, які побачила на власні очі. Почала заочно вивчати географію й гідрологію. Вчитися й працювати було цікаво. Хлопця ще не мала, хоча була дуже гарненькою. І от в експедиції з'явився єврейчик Алік. Від його великих чорних очей, якими він дивився на Олену, паморочився світ. Олена й Алік були не діти: їй було двадцять, йому двадцять чотири. Пора гри очими мала б для них швидко минутися, настати інша цілком природна пора.

— Єврей! Єврей! Жид! — стукало в Олениних скронях.

— Від жидів завжди тхне жидами! — категорично стверджувала їхня родичка Фрося.

— Як це — жидами? — не розуміла Олена.

— Вони вживають багато цибулі й часнику. Тому такі вертляві та енергійні, — пояснювала мама.

— Ні, — заперечувала Фрося, — запах жида — то не просто цибуля й часник. Це особливий жидівський запах! Його не опишеш словами. Його можна тільки внюхати!

В старшого брата Сергія були серйозніші претензії до жидів. Він мав друга Діму Гербера, який після поневірянь по низькооплачуваних посадах нарешті знайшов собі гідне місце у відділі математичного забезпечення в солідній установі. Сергій попросив Діму взяти його до себе. Діма сказав, що те неможливе, сам ледве вліз. А потім з надійних джерел Сергій довідався, що Діма влаштував до себе миршавого лупоокого Ізю, з яким, власне, й не товаришував.

— Як тягати меблі йому на новосілля, так на те Сергій підходив! А як порекомендувати на роботу, то тут підходить Ізя! — обурювався Оленчин брат, — Ну що я після цього можу думати про них усіх?

Скільки тих євреїв загинуло на війні, скільки їх виїхало в Ізраїль або до Сполучених Штатів, і все одно їх так багато усюди! А неєвреї або ненавидять євреїв, або захищають їх. Байдужих до єврейського питання нема. Втім, як казала Фрося, захищають ті, хто самі жиди. Тільки не зізнаються. Не пишуться. Але читаються. А тьотя Люся з Фастова казала, що жлоби значно гірше за жидів. Бо що таке жлоби? Жлоби поміж українців — то як жиди поміж євреїв. Люсю з Фастова аж ніяк не можна було назвати таємною жидівкою. Скоріше неприхованою жлобихою.

— Для Люсі жиди — то ознака столичного життя, — знаходила Фрося пояснення її поблажливості до жидів, — вони по провінціях не живуть, всі пруться до великих міст.

— Ти почитай Шолом-Алейхема, Фросю, — відповідала мама, — там самі провінційні євреї.

— Ще не вистачало, щоб я читала жидів! Коли я наших руських писателів ще не всіх перечитала! — відповідала Фрося.

Коли в житті Олени з'явився Алік Білман, всі давні уривки розмов, почутих вдома і не вдома, загули в її вухах очманілою поліфонією. На уроці в школі вчителька історії Берта Лазарівна, не зважаючи на велику ймовірність бути звинуваченою в пособництві світовому сіонізму, розповідала зі сльозами в голосі про трагедію Бабиного Яру, де загинула її вагітна сестра. А батько розповідав, як до двох із трьох кімнат їхнього помешкання, яке до війни повністю належало їм, поселили родину евакуйованих Ґінзбурґів з двох осіб. А вони вчотирьох лишилися в одній кімнаті. І коли батькова мати намагалася скаржитись, то чула у відповідь лише: "Мовчіть, окуповані! Скажіть спасибі, що не в Сибіру!" А товста Ґінзбурґша на кухні кричала батьковій матері:

— Скільки нас ви здали в Бабин Яр? І нас хочете туди? То з нами не вийде!

Непроханій комунальній сусідці пояснювали, що до жахіть Бабиного Яру ніхто тут не мав відношення, самі тремтіли, боялися вийти з дому, чекали від окупантів всього. Але Ґінзбургша не здавалась:

— Скажіть, ви хоча б одного єврея сховали? Врятували від страшної смерті? Ну то й мовчіть! Вони тремтіли! Боялися вийти з дому! А нас убивали! І старих, і малих!

— Страх — то наша фірмова підлива до всіх наших страв, — розповідала за чаєм Берта Лазарівна, до якої дівчата завітали вже після закінчення школи, — Ні один народ так не цькували, так не винищували, як євреїв. А ми все одно живемо. Чекаємо нових геноцидів, нових голокостів.

Олена наважилась заговорити з Бертою Лазарівною про Гінзбургів. Вони й досі мешкають у тій квартирі, яку до війни дали родині батькового батька — він, між іншим, загинув на війні смертю хоробрих. Не те що євреї в Бабиному Яру — зібрали клунки, пішли, як ті барани...

— А як би ти, Оленко, йшла на страту? — запитала Берта Лазарівна, — гадаєш, ти би повбивала конвоїрів і втекла? А моя сестра Нора була вагітна, вже й дитя ворушитися почало, — дрібно затремтіла вчителька, і Олена зі своїм згадками про Ґінзбурґів відчула себе мало не посібнецею гітлеризму.

— Я не бажаю їм зла, — нерідко повторювала мама, — боже збав, щоб я колись щось лихе про них сказала! Я завжди вітаюсь із нашою Нелею Нухимівною і ніколи не кажу їй у спину: жидівка! Але зараз такий час, що треба просто триматися від них подалі. Адже вони в будь-яку хвилину можуть еміґрувати! Коли згадаю, як наш Іван Олександрович давав пояснення колективу, чому не заявив про від'їзд за кордон дочки з єврейським зятем, то й відразу стає не по собі!

Олена знала, як добре звучать у горах закордонні радіостанції, де всі питання, які непокоять батьків, висвітлювались зовсім по-іншому. А іноді Самуїл Маркович ловив

українську "Свободу", і голоси з дивним акцентом, не таким, як говорили гуцули чи карпатці, читали незнайомі українські вірші, які для Олени були теж неймовірно сплелися з єврейською лінією її життя.

— Я знаю ціну і євреям, і жидам, і сіоністам, і антисемітам, і юдофобам, і юдофілам, — говорив за склянкою горілки в горах Самуїл Марбель, — Між іншим, єврейське питання пікантніше за статеве, правда? Як десь говорять про це, всі починають гигикати й шарітися, якщо в товаристві є хоча б один... Ніякі жидівські паскуди, яких ми всі так добре знаємо, не можуть виправдати й сотої частини усіх єврейських трагедій. І ніякі єврейські трагедії не роблять увесь світ винним перед євреями. Але якщо так говоритиму я, свої мене назвуть запроданцем, а ваші — огидним сіоністом. Якщо так говоритиме хтось із вас, того свої назвуть таємним жидом, а мої — чорним антисемітом. Але і серед вас, і серед нас є невелике число людей, які все розуміють. За них і вип'ємо!

Одного разу, коли їх ніхто не чув, Олена запитала:

— Самуїле Марковичу, а ваша дружина — росіянка?

— Ні, Олено, вона також єврейка.

— Вона така гарна, і зовсім несхожа! Ой!

Марбель посміхнувся:

— Як я розумію, тебе цікавить не моя родина, як бути з Аліком. Як у такій справі можна давати поради? Він хороший хлопець. Розумний й незіпсутий. І закоханий, як Ромео. Але євреям нічого не вибачають. А любов — то ще не запорука того, що все складеться. Якщо у вас не складеться, він автоматично

стане поганим жидом. З іншого боку, любов приходить і не питає, чи кликали її сюди. А потім вона може більше не прийти.

Коли Олена з Аліком вперше поцілувалися в осінньому сквері, не було, не було ніякого паскудного жидівського запаху, не було! Була свіжість молодості, свіжість далеких синіх гір. Яка різниця, українець, росіянин, єврей, німець, чех, мадяр? Любов, що виникає між дітьми різних народів — від Бога, а не від диявола! Це так задумано для того, щоб народи могли порозумітися! Падало листя. Падали зорі. У пізньому сквері, крім них, нікого не було. Тільки брудна декласована жінка збирала під лавками порожні пляшки, тим самим доводячи відсутність Божого задуму. Або його цілковиту незбагненність.

— Аліку, ми з Орестом станемо тут, а ти йди до станції. Сам дотягнеш Оленчині речі?

— Звичайно! — Алік схопився, виліз із авта, боляче грюкнувшись головою об край.

Автобус Івано-Франківськ — Ясеня під'їхав за п'ять хвилин. Олена зійшла одна з перших. Алік схопив її сумку, поцілував її в щічку, дівчина зашарілася, сказала "Ой, тут люди!" А Алік не знайшовся відповісти, що при зустрічі можна цілуватися й на людях. Самуїл також цілує Олену, йому можна, він старше Оленчиного батька. Він без непотрібних посмішок запитує, хто де сідає, можна всадовити Олену біля водія. Олена сідає ззаду біля Аліка, й вони рушають вгору тією ж звивистою дорогою.

— Завтра буде сніг, — впевнено каже Орест, поглянувши на гірське небо, — лижі взяла?

— Мої тут від попередньої зими, — відповідає Олена.

— Може, хоча б після снігопаду буде крива, яка задовольнить нашого Льову Саковича, — зітхає Марбель.

Сніг пішов уночі. Алік двічі виходив надвір, перелазячи через сонних колег. Стояв на порозі, чекав Олену, але вона не виходила. Очевидно, втомилася з дороги. І зір немає. Тільки сніг, сніг. Їм потрібен сніг для їхніх польових робіт. Але не такий несамовитий. І їм з Оленою снігопад не потрібен. Інша справа, зорі на морозному небі. І білі гори зусібіч.

Але снігопаду не видно кінця. Третій день мете. Польові роботи стоять. Іде сніг. Експедиція тиняється без діла. Мужики валяються на матрацах, курять, мляво жують. Нема ні хліба, ні горілки. "Ще добу в такому режимі — і нас будуть заривати в сніг". Найважче за все — не здуріти від скуки й вижити в повний штиль".

— Скільки ще йтиме сніг? — роздратовано питає київський водій Микола у місцевого водія Ореста. Орест знизує плечима.

— Коли снігопад не кінчався за три дні й три ночі, моя бабуся різала чорного півня.

— І допомагало?

Орест дивиться на Миколу, як на божевільного:

— Як у нас одної зими не було чорного півня, то такий снігопад був шість діб.

— Марічко! В тебе немає чорного півня? — гукає експедиція.

— Моя бабця ніколи не різала чорного півня, і снігопад завжди кінчався за три дні, — відповідає Марічка.

— То це тому, що чорного півня різала МОЯ бабця, — відповідає Орест, — але вона весною буде рік як вмерла.

Марічка відмовляється різати чорного півня. Каже, що то невірна прикмета. Сніги зупиняють не так. Але вся експедиція уклінно просить Марічку, бо всі довіряють Оресту, бо його синоптичні прикмети завжди справджуються, бо то вже перевірено багаторічними польовими дослідженнями. Марічка таки ріже чорного півня і віддає його експедиції на вечерю. А шофер Микола приносить з вантажівки недоторканий запас, що зберігався на чорний день. Три дні без горілки ще можна. Але чотири! Тут і святий сказиться!

Чорного півня варять у казанку, поки м'ясо не відвалиться від кісток. Потім його дрібно січуть і вкидають до казанка з картоплею.

Аліку зранку було погано. Не хотілося ні їсти, ні пити. І навіть Олену не хотілось бачити, вірніше, не хотілось, щоб вона бачила його в такому "розклеєному" вигляді. Але покликали до вечері. Знову буде вечеря! Всі сядуть навколо казанка, не жуватимуть недоїдки, як це робили протягом снігопаду. Знову будуть розмови, пісні й очі навпроти.

Марічка з Оленою прийшли й сіли скраєчку. Марічка не покликала до себе в хату з мисками на стінах. Сіли в хаті, де зберігаються гідрологічні прилади та інше експедиційне майно. Всім у миски насипали печені з чорного півня. Марічка старанно вибирає виделкою кусики півнячого м'яса, кидає їх псу Дунаю, що бігає під ногами. Марічка весь час щось шепоче Оленці на вушко й посміхається. А потім лишає дівчину саму і пересідає ближче до Марбеля. А Оленка підводиться й робить знак Аліку. Чому його обличчя не світиться щастям, чому він іде до виходу, наче на страту?

Маріччин дім сяє вогнями крізь снігопад, але там нікого нема. Марічка навмисне лишила світло в залі, щоб Алік з Оленкою легше перетнули подвір'я і увійшли в її дім, поки хазяйка посидить з хлопцями, поспіває з ними, а потім ще й виставить їм домашньої горілочки з ялицевими горішками. А Оленка з Аліком нехай побудуть самі в її домі. Хай роблять там, що хочуть. Хай цілуються так, щоб зупинився сніг. Хай скинуть одяг і ляжуть на ведмежу шкуру на підлозі. Її дім у горах завжди відкритий для кохання.

Вони вийшли на сніг, і Алік провалився по коліна. Нічого, скоро вони зігріються в Маріччиному теплому домі. Оленка посміхається. А Аліку млосно. Йому хочеться зігнутися літерою Г й лягти в кутку. Оленка пестить комір на його кожусі. Чому він не робить те саме? Більше року чекав він цієї нагоди. Але не з його жидівським щастям. У нього болить живіт, болить поперек, його нудить, він ловить сніг ротом, може, стане легше. І раптом жахливий напад блювоти зводить його, і трусить, і вивертає назовні!.. Коли потім Олена мимоволі іноді згадувала ту жахливу мить, вона з сумною радістю відзначала, що не назвала Аліка поганим жидом, тільки прошипіла: "Не вмієш пити, то чого п'єш?" — і повернулася до експедиції, де вже почали співати.

Марічка не відразу бачить Олену, а як бачить, то не може зрозуміти, в чому справа. Вона все пояснила їй: хлопець молодий і не дуже досвічений. Може відразу не вийти. Але то не біда. Головне, знати, що ніхто не прийде й не застукає. Про це подбає вона, Марічка. А ще головне знати, що то не гріх, а любов. І не має значення, що жид. Жиди — найкращі коханці. Особливо, як покохають хрещену. А ти не хрещена? І він не обрізаний? Все одно, все буде гаразд! Уже рік я бачу то сумну тебе, то сумного його. Чого ж ти повернулася, Оленко? І де твій жидочок? Чи не вмер від щастя?

Але Алік вмирав від іншого. Його шлунок давно був порожнім, і він блював на сніг жовчю, яку тут же засипав сніг. Він став на коліна й знову здригнувся від жахливого нападу, і побачив перед собою велику жовту пляму. Жовта зірка, байдуже подумав він, і знову схопився за свій болючий живіт. Йому здавалося, ніби боліло абсолютно все навкруги: і двері хати, де стояла експедиція, і вогні Маріччиного будинку вдалині, і сніг, і холодна земля. Які страждання сильніші: душевні чи тілесні? Відповідь залежить від досвіду того, хто питає, хто відповідає. Наше нещасне тлінне тіло може штовхати нас у таке провалля страждань, звідки не витягне й безсмертний дух. І коли щофер Орест затяг Аліка до кабіни вантажівки й лагідно сказав йому: "Ну, куди тобі в гори, хлопчику, тобі б на скрипці грати чи на піаніні, а без маминого супчика тебе й схопив апендицит", — ті жахливі слова не справили на Аліка ніякого враження. І навіть Оленка, яка підбігла й подала йому його шапку, не могла заспокоїти його мук.

Сніг перестав. А Орест так і не довіз Аліка до лікарні. Водієві стало страшно, коли хлопець перестав стогнати. Але він все одно гнав вантажівку сніговими дорогами. А що йому ще було робити?..

В той сезон гідрологічна експедиція Самуїла Марбаля так і не побудувала кривої, якої так прагнув Льова Сакович Зільберштейн.

— Все одно тебе не випустять на твій конґ-гес до Зальцбурґа, — лютував Марбель, який після смерті Аліка самовільно відправив експедицію до Києва й отримав за це догану по партійній лінії. Але це буде потім. А поки в Інституті збирають гроші на похорон. Аліка ховатимуть від його будинку на Березняках. Туди вирушив автобус із співробітниками. Марбель сидить поряд з Оленою, яка весь час думає, чи могло

бути по-іншому, чи все було передбачено ще тоді, коли євреї облишили свою землю і розбрелися по всьому світу, лишаючись євреями, не зливаючись із народами, на землю яких закидала доля.

Труну поставили на дві табуретки, і Алікова мати, огрядна жінка в норковій шапці, верещала й вила:

— Це все через неї! Все через ту експедицію! Хай вони всі там повимерзають! Хай їм усі місця повимерзають!

А батько Аліка, стрункий сивий єврей, щоразу стримував дружину:

— Елю, Елю, заспокойся, ти не те говориш, не те!

А пізно ввечері, коли вони лишилися вдвох у порожньому мешканні, мати застогнала:

— Я казала тобі, що його треба знайомити з Риминою дочкою! А ти казав: нехай хлопець сам розбирається! Ось він і розібрався! Ось він і розібрався!

А батько довго мовчав, а потім сказав у відповідь:

— Якби в нас все-таки була ще одна дитина, зараз не було би так тяжко...

— Яка ще одна дитина? Яка ще одна дитина? Чи ти забув, що я весь час була на партійній роботі?..

Все це сталося за рік до Чорнобиля, коли ще експедиція вивчала небезпечні явища природи, а не радіологічні

контамінації довкілля. А ще через рік взагалі все помінялося. Батьки Аліка рушили на історичну батьківщину, везучи в маленьких торбинках грудки землі з його могили — а що їм ще лишалося робити? Згодом рушив і Льова Сакович Зіберблат з дружиною, дочкою, зятем, двома онуками й двоюрідною сестрою батька зятя. А Самуїл Марбель лишився. Він відвідав свого двоюрідного брата за океаном, бачив Кордильєри й кондорів над ними. Куди ті картини Рокуела Кента! Але повернувся. Марбель давно закинув польові роботи — для кого їх робити, як нема завомлень від науки? Працює дистриб'ютором ізраїльських продуктів харчування. Оленка закінчила університет і навіть захистила кандидатську дисертацію. Вийшла заміж, але, як годиться інтелектуальній жінці, невдовзі розлучилася. Має сина Олеся. Недавно Олена зустрілася з Марбелем на вулиці, й вони довго згадували ті далекі часи. І говорили, й не могли наговоритися про сині гори й незаймані сніги.